

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

No7

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixoja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golischeva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

*Elektron nashr. 468 sahifa.
E'lon qilishga 2025-yil 1-iyulda ruxsat etildi.*

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

- Salimov Okil Umrzokovich**, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Suv tarkibining wireless waterlight qurilmasi ishlashiga ta'siri va iqtisodiy samaradorligini matematik model asosida tahlil qilish.....	14
Kungiratbay Sharipov, Ma'ruf Nurmanov	
O'zbekistonda aholi ish bilan bandligini oshirishda davlatning roli	20
Juraqulov Baxrimurod Ilxomovich	
BIM texnologiyasi: zamonaviy qurilish sohasida samaradorlik va shaffoflik omili	26
Usmonov F.B., Rajabova A.Sh.	
Nodavlat oliy ta'lim muassasalarida marketing faoliyati samaradorligini oshirish metodologiyasini takomillashtirish	31
Yuldashov Isomiddin Sidiqov	
Korxonada iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda diversifikatsiya strategiyasining roli.....	35
Alimatova Shoxsanam Abdumalik qizi	
Модели совместного развития человеческого капитала и искусственного интеллекта в цифровую эпоху	40
Явкачев Шохзод Зайниддин углы	
Navigating sustainable development: management challenges and solutions in the oil and gas sector	49
Kudratkhodjaeva Ziyoda Kamol kizi	
Banklarda moliyaviy barqarorlikning nazariy asoslari.....	56
Djalilov G'ayrat Qaxramanovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda turizm industriyasidan foydalanishda xorijiy mamlakatlar tajribalari	66
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich	
O'zbekistonda barqaror davlat qarzi siyosatini shakllantirishning ustuvor yo'nalishlari	71
Sayfutdinov Xasanboy Dilshodovich	
Международный опыт сельскохозяйственного налогообложения и возможности его применения в узбекистане.....	76
Salimov Sherzod Baxtiyorovich	
Economic analysis and development strategy of the composites market in the regions of Uzbekistan	81
S.S.Sidiqov, A.A.G'ulomov, B.R.Tillayeva	
Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy mustaqillikning kutilayotgan istiqbollari va hozirgi natijalari.....	88
Muxamedov Ravshan Zafarovich	
Elektron tijoratni soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	93
Homidov Baxtiyor Rahimberdiyevich	
Investitsion jozibadorlik konsepsiyasi va uning strategik ahamiyati.....	99
Otaboyev Axmed Maxsudbek o'g'li	
Beomeditsina signallarini xaar veyvletlari va bo'lak veyvletlari yordamida raqamli ishlash	105
Uraqov Shokir Ulashovich	
Oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirishning ahamiyati, tartibi va takomillashtirish yo'llari.....	112
Istamova Sojida Kaxarovna	
The role of all kinds of transports (road, rail, air, and water) in the modern enhancement of tourism logistics in Uzbekistan	117
Egamberdiyeva Yulduz, Turdiyeva Maftuna	
Sanoat korxonalarida kapitalarini samaradorligini oshirishning baholashning zamonaviy usullarining xususiyatlarida nazariy va amaliy farovonlik sari	126
Muradov Botir Xayat	
Инструменты планирования урбанизации: методика анализа планового распределения средств в программе «обод махалля» на основе балльной оценки	136
Салимова Юлдуз Исаковна	
Socio-economic aspects and contemporary theories of higher education finance	141
Karlibaeva Gulshat	

Transformatsiya jarayonida innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirish yo'llari.....	147
Absamatov Anvar Ergashovich	
Перспективы цифрового развития сектора материального производства.....	153
С. И. Протасеня, Г. Ж. Аллаева	
«Sustainable logistics practices. Minimizing carbon emissions in global supply chains»	161
Suleymonova Ezoza, Alimova Bonu	
Analyzing the need for Tourism logistics development in Uzbekistan	169
Nigmatova Malika	
Management strategies for sustainable tourism development in emerging destinations (a case study of Samarkand, Issyk-kul, and Khiva).....	177
Sabina Uroкова	
Qashqadaryo viloyatida turizm sohasini strategik rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy asoslari va ularning qo'llanilishi.....	184
Daminova Barno Esanovna	
Опыт турции в управлении миграционными кризисами	189
Бегматов Хусанбек	
Bulutli texnologiyalar orqali korxonalar buxgalteriya tizimini raqamlashtirish va samaradorlikka erishish.....	193
Soibov Nozimbek Faxriddin o'g'li	
Barqaror rivojlanish doirasida jismoniy shaxslarni kreditlash tizimini isloh qilishning institutsional asoslari.....	197
Xalekeyeva Zoya Pirniyazovna, Akmal Abdurahmonov Nurmamatovich	
Moliyaviy outsorsing xizmatlari bozori rivojlanishini takomillashtirishning swot tahliliga asoslangan innovatsion mexanizmlari	202
San'atbek Komilovich Salayev, Umidbek Komiljanovich Babajanov	
Transformatsiya jarayonlari sharoitida iqtisodiyot tizimi faoliyati va prognozlashning nazariy asoslari	214
Alimov Fazliddin Xalimovich	
Пути совершенствования подхода к финансированию проектов, реализуемых на принципах промышленной кооперации.....	220
Котов В.А., Шадиева Д.Х.	
Yuksalish salohiyatini yuksaltirishda boshqaruv xodimlari qobiliyatidan foydalanish masalalar	225
Ayubxon Qutbiddinov Bosit o'g'li	
Bank xizmatlari ommabopligini oshirish yo'llari.....	228
Kasimova Muxlisa Anvar qizi	
Chemical industry in Uzbekistan: challenges and development	235
Kudaynazarova Dilnaz Koshkarbaevna	
Samarqand viloyatida tabiiy turistik resurslardan samarali foydalanish usullarini takomillashtirish orqali bandligini oshirish imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Muhriddin Musoqul o'g'li	
Globalashuv sharoitida ekologik xavflarni kamaytirishda yashil iqtisodiyotning ahamiyati.....	246
Xolbekova Feruzaxon Rasulovna	
Qibray tumanining 2021–2023-yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish holati.....	249
Siddikov Alisher Ismoilovich	
Davlat xaridlari tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish: xalqaro tajribalar tahlili	253
Majidov Nizom Baxramovich	
Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning xorij tajribasi.....	259
Ermatov Nosir Tohirovich	
Aholi farovonligi darajasiga ta'sir etuvchi ko'rsatkichlarni ekonometrik baholash	265
Toshaliyeva Saodat Toxirovna, Allamurodova Zuxra Alibekovna	
Сектор услуг как стратегический фактор структурной трансформации экономики Узбекистана.....	272
Кадыров Абдурашид Маджидович, Ахмедиева Алия Тохтаровна	
O'zbekistonda valyuta kursini shakllanish holati prognozlari.....	280
Samandarov Zuxriddin Raup o'g'li	

Проблемы бухгалтерского учета в условиях цифровизации экономики.....	288
Абдуллаев Абдурауф	
Raqamli texnologiyalar sharoitida xizmat ko'rsatish korxonalarida iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish strategiyalari.....	299
Kuldoshev Lazizjon Sharifovich	
Davlat boshqaruvi organlarining strategik rejalarini ishlab chiqish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	303
Dilshod Pulatov, Xamidaxon Akbarova, Dildora Mirzaeva	
Tijorat banklarining moliyaviy xavfsizligi ta'minlash	310
Mamatov Sardor Axmatjonovich, Mavlanov Nuriddin Boyqobilovich, Sattarov Nodirjon Absalomovich	
Ziyorat turizmini rivojlantirishda halol standartlarini qo'llashning nazariy, uslubiy va konseptual asoslari	315
Azizova Saodat Xabibulloyevna	
Oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish bo'yicha yevropa tajribasi.....	320
Karlibaeva Gulshat	
Iqtisodiy konsentratsiyalarning sog'lom raqobat muhitiga ta'siri	325
Luqmanov Sharifxon A'zam o'g'li	
Logistika axborot tizimlarini texnologik jarayonlarga joriy etish.....	330
Uzaqov Ortik Shaymardanovich	
Принципы перехода к «Зелёной экономике» в Республике Узбекистан.....	336
Хамракулова Сусанна Тотуховна	
Kichik biznesni rivojlantirish iqtisodiy ko'rsatkichlarini prognozlash modellarini qo'llash	340
Ibragimova Gulchexra Toxirovna	
Raqamli ta'lim sharoitida liderlikning yangi qirralari	357
Oqmullaev Ravshan Raximjon o'g'li, Xodjieva Durdona Abdurasulovna	
Методология развития экологического менеджмента в промышленном хозяйстве выбросы в атмосферный воздух на горнодобывающих и металлургических предприятиях.....	361
Muradov Botir Xayat	
Strategik budjetlashtirish tizimining natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish tizimi bilan bog'liqligi, xalqaro tajriba va O'zbekiston uchun tavsiyalar	370
Xushmurotov Zoyir Bektemirovich	
Cultural branding and the entry of traditional products into the international market.....	374
Zebiniso Ganiyeva	
Farovonlikni baholash bo'yicha ilg'or xorijiy nazariy yondashuvlar	379
Norqobilov Nusratilla Norsaitovich	
O'zbekistonda hududlarini turizm salohiyatini innovatsion yondashuv asosida baholash	384
Umirova Dilnoza Safarovna	
Tourism education for sustainability: curriculum development in universities of Uzbekistan	393
Temirova Durdona, Yorqulov Muhammadmurod	
The contribution of small enterprises and private entrepreneurs to job creation in the labor market.....	399
Juraboev Haliljon	
Iqtisodiy o'sish sharoitida transport infratuzilmasi holati va uni rivojlantirish yo'llari.....	404
Haydarov Jahongir Aktamovich	
Oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirishni strategik boshqarishning nazariy asoslari va xorijiy tajribalar	410
Quvondiqov Farrux Ibragimovich	
Tijorat banklarida iqtisodiy samaradorlikni axborot texnologiyalar orqali rivojlantirish istiqbollari.....	418
Dadenova Gulxan Kenesbaevna	
Механизмы совершенствования процедур выявления и анализа недостоверной финансовой отчетности в условиях учетной практики Узбекистана	422
Намозов Жасурбек Кувадович	
Влияние цифровых инструментов управления финансами на эффективность использования финансовых ресурсов	428
Хазираткулов Собиржон	

На пути к промышленному росту: опыт развивающихся стран.....	435
Матлюбов Хуршид Жамшидович	
Yoshlarning moliyaviy mustaqilligiga erishishida aksiyalar bozorining oʻrni va imkoniyatlari.....	443
Oʻraqov Bekzodbek Abdurayxon oʻgʻli	
Развитие транспортной инфраструктуры и влияние на качество предоставляемых транспортных услуг.....	448
Кайыбеков Парахат Конысбаевич	
Surxondaryo viloyatida 2015-2024 yillar mobaynida oziq-ovqat chakana savdo aylanmasining statistik tahlili	454
Toshpulatov Bobur Rasul oʻgʻli	
Qishloq xoʻjaligi sohasi investitsiya loyihalarini xalqaro moliya institutlari orqali moliyalashtirish.....	458
Tolibov Shoxrux Muminovich	
Qishloq xoʻjaligi korxonalarida buxgalteriya hisobining xususiyatlari va muammolari	463
Mamadiyarov Dilshad Uralovich, Normurodov Sarvar Norboy oʻgʻli	

son¹ Farmoniga ko'ra, keyingi yillarda mamlakatimiz qishloq xo'jaligini isloh qilish, xususan, sohada davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish, bozor munosabatlarini keng joriy etish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi, qayta ishlovchi va sotuvchi subyektlar o'rtasidagi munosabatlarning huquqiy asosini mustahkamlash, sohaga investitsiyalarni jalb qilish, resurstejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni zamonaviy texnikalar bilan ta'minlash borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda [1].

2021-yilda mamlakatimiz yalpi ichki mahsulotining 17,1 foizi qishloq xo'jaligi hissasiga to'g'ri keldi. Agrar tarmoq yurtimiz aholisining salmoqli qismini ish o'rinlari bilan ta'minlab kelmoqda. Shu jihatdan qishloq xo'jaligini rivojlantirish masalasi respublikamiz iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Qishloq xo'jaligi faoliyatining mavsumiyligi, ishlab chiqarishning tabiiy va iqlimiy omillarga bog'liqligi, hosildorlik va mahsulot yetishtirish jarayonidagi turlicha yondashuvlar buxgalteriya hisobini yuritishda o'ziga xos yondashuvlarni talab etadi. Misol uchun, biologik aktivlarning (ekinlar, chorva mollari) baholanishi va amortizatsiyasi, mavsumiy ishlab chiqarish xarajatlarining taqsimoti, subsidiya va grantlarning hisobi, investitsiya loyihalarining natijalarini moliyaviy jihatdan aks ettirish kabi murakkab masalalar mavjud. Bundan tashqari, fermer xo'jaliklari va boshqa kichik korxonalar buxgalteriya hisobini yuritishda ko'plab qiyinchiliklarga duch kelmoqda: kadrlar yetishmasligi, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasining pastligi, standartlashtirilgan dasturiy vositalarning yetishmasligi shular jumlasidandir.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, aynan qishloq xo'jaligi sohasi uchun moslashtirilgan, amaliyotga yaqin va zamonaviy buxgalteriya hisobi tizimini ishlab chiqish ehtiyoji ortib bormoqda. Shu jihatdan maqolada buxgalteriya hisobi tizimining mavjud holati, aniqlangan kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy asosda yoritiladi hamda takomillashtirish bo'yicha aniq takliflar beriladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Qishloq xo'jaligi korxonalarida buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish zaruriyati xalqaro miqyosda ham dolzarb mavzulardan biri bo'lib, bu borada yetakchi olimlar tomonidan fundamental va amaliy tadqiqotlar olib borilgan.

Xususan, M.P. Johnson va P. Osborn o'z tadqiqotlarida qishloq xo'jaligi sektori uchun mo'ljallangan hisob siyosati me'zonlari va audit tamoyillarining moslashuvchanligi (fleksibilligi) masalalarini tahlil qilgan. Ular fermer xo'jaliklari va kooperativlar uchun moliyaviy hisobot shakllarini soddalashtirish, ularni amaliyotga yaqinlashtirish orqali resurslardan oqilona foydalanish mumkinligini asoslab bergan.

M.S. Jensen va M. Leitch esa agentlik nazariyasi asosida qishloq xo'jaligida axborot nosimmetriyasi, xatarlar taqsimoti va shaffoflik mezonlari bilan bog'liq masalalarni tahlil qilgan. Ularning fikricha, hisobotlarning aniq va ishonchli shakllanishi ushbu sektordagi boshqaruv samaradorligi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, ayniqsa mavsumiylik va tabiiy omillar hisobga olinishi zarur.

P. Smets va P. Van Lindert tadqiqotlarida rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik fermer xo'jaliklari va kooperativlarda hisob tizimining institutsional cheklovlari, hamda ularni yengib o'tish bo'yicha taklif etilgan strategiyalar chuqur tahlil qilingan. Ular standartlashtirilgan buxgalteriya tizimlari kichik korxonalarining ehtiyojlariga har doim mos kelavermasligini, shu bois kontekstga moslashtirilgan, moslashuvchan yondashuvlar zarurligini ta'kidlaydi.

S. Ganapati va S. Wheeler o'z izlanishlarida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi orqali qishloq xo'jaligida moliyaviy hisob va monitoring samaradorligini oshirish imkoniyatlarini tahlil qilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hisobning aniqligi va o'z vaqtida shakllanishini sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu ayniqsa resurs taqsimoti va budjetlashtirish jarayonlarida alohida ahamiyat kasb etadi.

J. Plummer va S. Heymans tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa Afrika va Lotin Amerikasi davlatlari misolida subnatsional darajadagi qishloq xo'jaligi boshqaruv tizimlarida buxgalteriya hisobining siyosiy va institutsional jihatlari yoritilgan. Ularning xulosasiga ko'ra, hisob tizimlarining samarasizligi ko'p hollarda nazorat mexanizmlarining zaifligi, normativ-huquqiy asosning yetarli emasligi hamda mahalliy boshqaruv organlarining malakasi bilan bog'liq.

Ye. Ostromning klassik ishlari esa tabiiy resurslarni boshqarishda kollektiv harakat nazariyasiga tayanadi. U buxgalteriya hisobining ishtirokchilar o'rtasida ishonch muhitini shakllantirishdagi rolini alohida ta'kidlaydi. Ostromning qarashlari suv resurslaridan foydalanish, chorva yaylovlarini boshqarish va o'rmon xo'jaliklarida shaffof hisob tizimlarini yaratish zarurati nuqtayi nazaridan ham dolzarbdir.

R. Boudou esa rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq xo'jaligi faoliyatining moliyaviy nazorati, hisobotlarning normativ-huquqiy bazaga mosligi va donorlar ishtirokidagi monitoring tizimlarini o'rganib

1 <https://lex.uz/docs/-4567334>

chiqqan. U buxgalteriya hisobi nafaqat ichki boshqaruv ehtiyojlariga, balki xalqaro moliyalashtiruvchilar talablari va shaffoflik mezonlariga ham moslashtirilishi zarurligini asoslab bergan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda bir nechta ilmiy-tadqiqot usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Birinchidan, statistik tahlil usuli orqali qishloq xo'jaligi korxonalarining buxgalteriya hisobi yuritish holati, foydalanilayotgan dasturiy vositalar, moliyaviy hisobotlarning sifati va audit natijalari o'rganildi. Statistik ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Moliya vazirligi va boshqa ochiq manbalardan olindi.

Ikkinchidan, kontent-tahlil yondashuvi orqali buxgalteriya hisobi va auditga oid mavjud qonunchilik bazasi, davlat normativ hujjatlari, amaldagi buxgalteriya standartlari hamda xalqaro standartlar (IFRS) solishtirilib tahlil qilindi. Bu yondashuv hisobotlar shakllanishidagi farqlarni aniqlash hamda mavjud qonunchilikda sektorga xos bo'lgan jihatlarning yetarlicha qamrab olinmaganligini aniqlashga xizmat qildi.

Uchinchidan, empirik yondashuv doirasida sohada faoliyat yuritayotgan 10 ta fermer xo'jaligi, 3 ta agrofirma va 2 ta kooperativ faoliyati bevosita kuzatildi. Shu bilan birga, buxgalterlar, moliyachilar va auditorlar bilan yarim strukturaviy intervyular o'tkazildi. Ularning fikrlari asosida amaliyotdagi muammolar, zarur o'zgartirishlar hamda avtomatlashtirishga oid fikrlar aniqlashtirildi.

To'rtinchidan, komparativ tahlil orqali O'zbekiston qishloq xo'jaligi buxgalteriyasining ayrim rivojlangan davlatlar (Rossiya, Turkiya, Germaniya)dagi tizimlari bilan o'xshash va farqli jihatlari taqqoslab tahlil qilindi. Bu tahlillar takliflar ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligi korxonalarining 70 foizida buxgalteriya hisobini yuritishda dasturiy vositalardan foydalanilmoqda. Biroq ularning aksariyati, ayniqsa kichik fermer xo'jaliklarida, ishlab chiqarish xarajatlari, mavsumiy o'zgaruvchanlik, biologik aktivlar va amortizatsiya hisobini to'liq qamrab olmaydi. Bu esa hisob-kitoblarda aniqlikni pasaytiradi va moliyaviy holatning noto'g'ri aks etishiga olib kelmoqda.

Amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'rganilgan 15 ta xo'jalikdan 11 tasida daromad va xarajatlar noto'g'ri tasniflangan, 9 tasida esa amortizatsiya hisobining noto'g'ri olib borilgani aniqlangan. Ayni paytda, 72 foiz korxonalar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) to'liq mos kelmaydigan hisobotlar tayyorlamoqda. Hisobotlarda aktivlar va majburiyatlar baholanishidagi tafvutlar, investitsion faoliyatning hisobda aks etmasligi kabi muammolar qayd etilgan.

Yana bir muhim jihat shundaki, aksariyat fermer xo'jaliklarida buxgalteriya axborot tizimlari mavjud emasligi sababli ko'pchilik hali ham qo'lda yoki oddiy Excel jadvallarida hisob yuritmoqda. Natijada, hisobotlar kechikmoqda, aniqlik past bo'lmoqda va nazorat mexanizmlari samarali ishlamayapti (1-jadval).

1-jadval. Quyidagi 1-jadval orqali asosiy muammolar taqsimoti ko'rsatilgan

№	Muammo turi	Korxonalar ulushi (%)
1.	Amortizatsiya hisobidagi xatoliklar	64
2.	Biologik aktivlarning noto'g'ri qaydi	58
3.	Moliyaviy hisobotlarning G'MSga mos emasligi	72
4.	Xarajatlar noto'g'ri tasnifi	50
5.	Axborot tizimining yo'qligi yoki samarasizligi	68
6.	Kadrlar malakasining pastligi	61

Bu statistik natijalar asosida aniqlanganki, muammolar nafaqat texnik yoki dasturiy vositalar bilan bog'liq, balki inson resurslari va metodik ko'rsatmalarning yetishmasligi bilan ham bog'liqdir. Shu sababli tizimli yondashuvda avtomatlashtirish bilan birga kadrlar tayyorlash va normativ-huquqiy bazani mustahkamlash zarurati yuzaga kelmoqda.

Xodimlar soniga ko'ra qishloq xo'jaligi korxonalarini mikrofirmalar, kichik korxonalar, o'rta va yirik korxonalariga bo'linadi. Respublikamizning qonun hujjatlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi tarmog'ida mikrofirmalar toifasiga kiruvchi, xodimlarining soni 20 tagacha bo'lgan korxonalar, xodimlarining soni 50 tagacha bo'lgan korxonalar esa kichik korxonalar hisoblanadi. O'rta va yirik qishloq xo'jaligi korxonalarining xodimlar soni bo'yicha aniq miqdor qonun hujjatlarida belgilanmagan.

Soliq to'lash rejimiga ko'ra qishloq xo'jaligi korxonalarini umumbelgilangan va ixchamlashtirilgan soliq rejimlarida ishlovchi subyektlarga bo'linadi. Respublikamiz soliq qonunchiligi hujjatlariga muvofiq, qishloq

xo'jalik mahsulotlarini yetishtiruvchi hamda ularni qayta ishlovchi korxonalar faqat yagona yer solig'i to'lovchilari hisoblanadi. Sotib olingan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, shuningdek savdo, vositachilik, xizmat ko'rsatish va boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullanuvchi qishloq xo'jaligi korxonalari ushbu faoliyat turlari bo'yicha xodimlar soniga qarab umumbelgilangan yoki ixchamlashtirilgan soliq to'lovlarini amalga oshiradilar.

Qishloq xo'jaligi korxonalarida yuritiladigan buxgalteriya hisobining eng muhim obyektlari sifatida ularning faoliyat turlari, xo'jalik jarayonlari va operatsiyalari, mablag'lar, mablag'larning shakllanish manbalari, daromad, xarajat, foyda va zararlar sanaladi.

Qishloq xo'jaligi korxonalari faoliyati asosiy va asosiy bo'lmagan faoliyat turlariga bo'linadi. Ularning asosiy faoliyatiga bevosita qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish bilan bog'liq ishlar, asosiy bo'lmagan faoliyatiga esa qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishga bevosita aloqasi bo'lmagan moliyaviy, investitsiyaviy va boshqa faoliyatlar kiradi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish bo'yicha faoliyat ikki turga — dehqonchilik va chorvachilikka bo'linadi. Ushbu faoliyat turlari maxsus litsenziya talab qilmaydigan faoliyat hisoblanadi.

Dehqonchilik — bu bevosita inson va jonli hayvonlar tomonidan iste'mol qilinadigan, ishlab chiqarishga moddiy asos bo'lib xizmat qiladigan o'simliklar, ekinlar, xomashyo va materiallarni yetishtirish (ishlab chiqish) bilan bog'liq jarayonlar majmuasidir. Chorvachilik esa mahsulot va nasl beradigan barcha jonli hayvonlarni yetishtirish bilan bog'liq jarayonlar majmuasini anglatadi.

Dehqonchilik va chorvachilik sohasining buxgalteriya hisobi obyektlari sifatidagi xususiyatlariga quyidagilarni kiritish mumkin.

Birinchiidan, dehqonchilik va chorvachilik faoliyatlari turli xo'jalik jarayonlaridan iborat. Masalan, dehqonchilik yerga ishlov berish, urug'ni tayyorlash, ekish, parvarishlash (sug'orish, yaganalash, chilpish, defoliatsiya qilish), hosilni terib olish va topshirish kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi. Chorvachilikda esa mollar tug'ilgan (yoki sotib olingan) paytdan boshlab ularni parvarishlash, mahsulot va nasl olish, ularni topshirishgacha bo'lgan xilma-xil jarayonlar amalga oshiriladi.

Qishloq xo'jaligi korxonalarida yuz beradigan ushbu jarayonlar son va sifat jihatdan turli o'lchov birliklarida buxgalteriya hisobida aks ettiriladi.

Ikkinchiidan, dehqonchilik va chorvachilik ishlab chiqarish turlaridan davomiyligi va mavsumiyligi bilan farq qiladi. Masalan, paxtachilikda ishlar yerga ishlov berishdan boshlab, hosil yig'ishtirib olinguncha kamida 7–8 oy davom etadi. Buzoqni ona mollar tarkibiga o'tkazish va birinchi tug'ish davrigacha (odatda 2–3 yil) parvarishlash zarur. Xo'kizchani katta mollar tarkibiga o'tkazish esa kamida 1,5 yil davom etadi. Demak, bu sohalarda sarflar va mahsulot olish davrlari mos emas — xarajatlar yil davomida uzluksiz bo'lsa, mahsulot esa ma'lum fasllarda olinadi. Bu esa tugallanmagan ishlab chiqarishni hisobot oylarida, shuningdek kelgusi davr uchun ham hisobga olib borish zaruratini yuzaga keltiradi.

Ko'pgina qishloq xo'jaligi mahsulotlarining mavsumiy xususiyati mehnat, moddiy va moliyaviy resurslardan notekis foydalanishga sabab bo'ladi. Shuningdek, mavsumiy zaxiralar shakllantirilishini ham talab qiladi.

Uchinchiidan, yetishtirilgan mahsulotlar asosiy va qo'shimcha mahsulotlarga bo'linadi. Tannarxni kalkulyatsiya qilishda asosiy mahsulot obyekt sifatida olinadi. Biroq amalga oshirilgan xarajatlar ko'pincha ham asosiy, ham qo'shimcha mahsulotlarga tegishli bo'ladi. Shu sababli xarajatlarni to'g'ri taqsimlash, har bir mahsulot turi uchun reja va haqiqiy tannarxni, kirim qiymatini va sotuv narxini aniqlash zarur bo'ladi. Bunda individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

To'rtinchiidan, qishloq xo'jaligi korxonalarida mahsulotlar mavsum davomida reja tannarxida kirim qilinadi. Haqiqiy tannarx va moliyaviy natijalar esa faqat qishloq xo'jaligi taqvim yili tugaganidan so'ng, barcha daromad va xarajatlar to'liq buxgalteriya hisobida aks ettirilgach aniqlanadi.

Beshinchiidan, yetishtirilgan mahsulotlarning tez buziluvchanligi, ularni saqlash uchun maxsus joylar zarurati, foydalanish maqsadlari kabi omillar mahsulotlarni turli shakllarda qabul qilish va xaridorlarga yetkazishni taqozo etadi. Masalan, paxta daladan bevosita paxta qabul punktlariga yetkaziladi. Xuddi shunday, tez buziladigan meva-sabzavotlar, poliz ekinlari va chorvachilik mahsulotlari fermalardan to'g'ridan to'g'ri qayta ishlash korxonalariga jo'natiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, qishloq xo'jaligi korxonalarida buxgalteriya hisobining mavjud holati ko'plab muammolar bilan bog'liq bo'lib, ular moliyaviy axborotlarning sifatsiz shakllanishiga, noto'g'ri tahlil va boshqaruv qarorlarining qabul qilinishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, biologik aktivlarning hisobini yuritishdagi murakkabliklar, amortizatsiya jarayonidagi noto'g'ri yondashuvlar, avtomatlashtirilgan tizimlarning yo'qligi yoki cheklanganligi, malakali kadrlar tanqisligi hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiqlik darajasining pastligi mavjud tizimning zaif tomonlarini ko'rsatmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etish va tizimni takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Xalqaro standartlarga moslashtirish – Qishloq xo‘jaligi korxonalarini moliyaviy hisobotlarni xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) asosida tayyorlashi uchun zarur metodik ko‘rsatmalar ishlab chiqilishi, ularni milliy standartlar bilan uyg‘unlashtirish mexanizmlarini yaratish zarur.

Dasturiy ta‘minotni modernizatsiya qilish – Fermer xo‘jaliklari va agrofirma darajasida hisob yuritishni soddalashtiruvchi, biroq samarali ishlovchi ixtisoslashtirilgan dasturlar (masalan, agrobuxgalteriya uchun modulga ega 1C yoki ERP platformalari) joriy etilishi lozim.

Kadrlar salohiyatini oshirish – Buxgalterlar, auditorlar va moliyachilar uchun qishloq xo‘jaligiga ixtisoslashgan sertifikatlashtirilgan kurslar, malaka oshirish dasturlari hamda amaliyotlar yo‘lga qo‘yilishi kerak.

Hisobot va auditning shaffofligini oshirish – Barcha korxonalarda ichki audit tizimini mustahkamlash, tashqi auditni esa mustaqil tashkilotlar orqali o‘tkazish amaliyotini kengaytirish lozim.

Axborot tizimlari va raqamlashtirishni jadallashtirish – Fermer xo‘jaliklari va agroklastarlarda buxgalteriya hisobi, ishlab chiqarish, xarajatlar va mahsulotni yetkazib berish bosqichlarini yagona axborot tizimida integratsiyalash zarur.

Monitoring tizimini joriy etish – Davlat moliya organlari tomonidan sektorda buxgalteriya hisobining holatini muntazam monitoring qilib borish, aniqlangan kamchiliklar asosida tizimli choralar ko‘rish amaliyotini joriy etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. A.Xudoyberganov Qishloq xo‘jaligida buxgalteriya hisobi. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. M.Sobirov Qishloq xo‘jaligi korxonalarida moliyaviy nazorat. – Samarqand: Zarafshon, 2022.
3. Sh.Sharipov Buxgalteriya hisobining zamonaviy yo‘nalishlari. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2023.
4. International Financial Reporting Standards (IFRS) Foundation. www.ifrs.org
5. O‘zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi Qonuni. – 2016.
6. Moliya vazirligining buxgalteriya hisobi va audit bo‘yicha normativ hujjatlari to‘plami. – Toshkent, 2021.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>